

การวิจัยเชิงคุณภาพ
กรณีศึกษา
“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो

การวิจัยเชิงคัมภีร์:

กรณีศึกษา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานินโย*

บทคัดย่อ

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน เพราะแม้จะเกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันในการสังคายนาพระธรรมวินัย จนเกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง 18-20 นิกายก็ตาม แต่พระสูตรนี้ยังคงสืบทอดต่อกันมาในคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน โดยนักวิชาการสามารถรวบรวมได้ถึง 23 คัมภีร์

สำหรับบทความนี้ ได้นำเสนอรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การวิจัยในแนวดิ่ง (Vertical) และการวิจัยในแนวระนาบ (Horizontal) โดยผ่านงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปเบื้องต้น 2 ประการดังต่อไปนี้

- เมื่อพิจารณาถึง “ภาพรวม” แล้ว “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ปรากฏใน “คัมภีร์ยุคต้น” ของแต่ละนิกาย ไม่ได้จำเพาะเจาะจงเฉพาะนิกายใดนิกายหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นี้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลในฐานะของพระปฐมเทศนา
- เมื่อพิจารณาถึง “โครงสร้างเนื้อหา” จะเห็นได้ว่า มีเพียง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในสายของนิกาย “สรวาสตีวาท” เท่านั้นที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ โดยอนุโลมตามคำสอนในเรื่อง “มรรค 3” (ทรรค มรรค, ภาวนามรรค, อไศกขยมรรค) ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนในภายหลัง

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงคัมภีร์, ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, สรวาสตีวาท

* ดร., อาจารย์พิเศษ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยริวกู (Ryukoku University), คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยบุคเคียว (Bukkyo University), นักวิจัยพิเศษ สถาบันวิจัยวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา (Research Institute for Buddhist Culture; RIBC) ประเทศญี่ปุ่น

The Document Research Methods

Case Study: The *Dhammacakkappavattana Sutta*

Phramaha Pongsak THANIYO

Abstract

Dhammacakkappavattana Sutta (Sanskrit: *Dharmacakrapravartana Sūtra*) is regarded as one of the most important and influential Buddhist Sutras. However, within a few hundred years of the Buddha's passing, there arose a number of different schools or sects. Although all of these schools claimed to have preserved the original teachings of the Buddha, the fact that there are 23 versions of this Sutta raises doubts about which version might be authentic.

This article applies vertical and horizontal methods of text-critical research to the *Dhammacakkappavattana Sutta* and its various versions. This research suggests two basic conclusions:

1. In general, it seems that the *Dhammacakkappavattana Sutta* originated during the early Buddhist period, as a record of the Buddha's first teaching; given the widespread agreement between the different versions of the Sutta, it would seem to have belonged to a pre-sectarian Buddhist canon.

2. Considering the structure and content, the Sarvastivāda version of the Sūtra, with its adjusted sections on the *darśana-mārga*, *bhāvanā-mārga*, and *aśaikṣa-mārga*, seems to be a later revision of the early tradition.

Keywords: Document research method, *Dhammacakkappavattana Sutta*, Sarvāstivāda.

บทนำ

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เป็นพระสูตรที่เราคุ้นกันเป็นอย่างดีในฐานะของพระปฐมเทศนาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ และในภายหลังแห่งการแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะมีดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบท เป็นผลให้สังฆรัตนะบังเกิดขึ้นในโลก

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน เพราะแม้จะเกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันในการสังคายนาพระธรรมวินัย จนเกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง 18-20 นิกายในช่วงตั้งแต่วราว 100 ปีหลังพุทธกาลเป็นต้นมาก็ตาม แต่พระสูตรนี้ยังคงสืบทอดต่อกันมาในคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ จนถึงในปัจจุบัน โดยนักวิชาการสามารถรวบรวมได้ถึง 23 คัมภีร์¹ ซึ่งแต่ละคัมภีร์มีเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไปบ้าง และในจำนวนนี้มีคัมภีร์ในฝ่ายของเถรวาทที่บันทึกด้วยภาษาบาลีปรากฏอยู่ 3 คัมภีร์ โดยรายละเอียดต่าง ๆ จะกล่าวในลำดับต่อไป

บทความนี้ ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อหาบทสรุปหรือผลการวิจัยใหม่ หากแต่ผู้เขียนมีความปรารถนาในการนำเสนอรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ โดยหยิบยกเอางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ผ่านไปในอดีต เป็นแนวทางนำเสนอวงวิชาการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยถึงรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์อีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวงวิชาการพระพุทธศาสนาของโลก

¹ Mizuno (1996: 243-273)

รูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์

ในการศึกษาวิจัยทั้งสายวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์นั้น เมื่อแบ่งตามประโยชน์ของการวิจัยแล้ว สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ² คือ

1. การวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) หรือการวิจัยบริสุทธิ์ (Pure Research) เป็นการวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายในการหาทฤษฎี สูตร และความรู้ใหม่ เพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายความรู้ทางวิชาการในการศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป หรือตรวจสอบทฤษฎีเดิมที่มีอยู่แล้ว

2. การวิจัยประยุกต์ (Applied Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นในการค้นหาความรู้ เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ หรือใช้ในการกำหนดนโยบาย และตัดสินใจ กล่าวคือ เป็นการวิจัยเพื่อมุ่งเน้นในการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติเป็นสำคัญ

สำหรับการวิจัยทางพระพุทธศาสนา หากอาศัยรูปแบบการวิจัยดังกล่าว สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์ (Document Research) เป็นการศึกษาค้นคว้าโดยอาศัยแหล่งข้อมูลสำคัญ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณวิเสสรวมถึงคัมภีร์พระพุทธศาสนาของนิกายต่าง ๆ ที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต จีนโบราณ³

² ภัทรา (2544: 11-13) ได้กำหนดเกณฑ์ในการจำแนกและประเภทของการวิจัยออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ในจำนวนนั้นมี “การจำแนกตามประโยชน์ของการวิจัย” โดยแบ่งประเภทของการวิจัยออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1. การวิจัยบริสุทธิ์ (Pure Research) 2. การวิจัยประยุกต์ (Applied Research) 3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) แต่สำหรับรูปแบบที่ 3 นี้ ผู้เขียนเห็นว่าสามารถสงเคราะห์เข้าในรูปแบบที่ 2 ได้ จึงกล่าวไว้ในที่นี้เพียง 2 รูปแบบเท่านั้น

³ สำหรับฉบับภาษาจีนโบราณนี้ เป็นฉบับที่แปลมาจากต้นฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤต โดยทั่วไปมักเรียกว่า ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ (Chinese translations of Buddhist scriptures) และฉบับที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย คือ *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大藏經.

ทิเบต⁴ เป็นต้น และบันทึกประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้รู้ถึงความจริงที่ซ่อนอยู่ อาทิ ความหมายที่แท้จริงของหลักธรรมต่าง ๆ หรือเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่รู้ได้ด้วย การเชื่อมโยงข้อมูลในคัมภีร์ เป็นต้น การวิจัยในลักษณะนี้ค่อนข้างไปทางด้าน “การวิจัยพื้นฐาน” หรือ “การวิจัยบริสุทธิ์”

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาในเชิงคัมภีร์นี้ มีความแตกต่างกับการวิจัยพื้นฐานของทางวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์โดยทั่วไป เพราะเป็นการศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านการบันทึกที่มีปรากฏในคัมภีร์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่เท่านั้น และที่กล่าวว่า มีการค้นพบ “ความรู้ใหม่” นั้น ไม่ได้หมายความว่า เป็นสิ่งใหม่ที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเทศน์สอนไว้ แต่หากเป็นการค้นพบสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ตัวอักษร และเรียบเรียงออกมาให้แจ่มแจ้งชัดเจนเท่านั้น

2. การศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสังคมวิทยา โดยศึกษาความสัมพันธ์ของคำสอน หลักปฏิบัติต่าง ๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ พฤติกรรมของบุคคลหรือสังคมที่เกี่ยวข้อง และนอกจากการศึกษาวิจัยเชิงสังคมวิทยาแล้ว ยังมีการศึกษาวิจัยเชิงพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นการวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยม โดยนำหลักการศึกษาวิจัยเชิงโบราณคดี (โบราณสถาน, โบราณวัตถุ) มาศึกษาหาความสัมพันธ์กับสิ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ เพื่อค้นหาความหมายที่ปรากฏอยู่ในโบราณสถาน โบราณวัตถุ การวิจัยในลักษณะนี้ค่อนข้างไปทางด้าน “การวิจัยประยุกต์”

ในการศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาโดยนักวิชาการสมัยใหม่ในประเทศไทยนั้น มี

1924-1934. Tokyo: Daizōshuppansha.

⁴ สำหรับฉบับภาษาทิเบตนี้ โดยส่วนใหญ่เป็นฉบับที่แปลมาจากต้นฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤต และมีอยู่บ้างบางส่วนที่แปลมาจากต้นฉบับที่เป็นภาษาบาลีของเถรวาท โดยทั่วไปมักเรียกว่า ฉบับแปลภาษาทิเบต และฉบับที่ได้รับความนิยมมีอยู่ 2 ฉบับ คือ *The Tibetan Tripitaka, Taipei Edition*. 1991. 72 vols. Taipei: SMC Publishing. และ *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition kept in the Library of Otani University, Kyoto*. 1955-61. 168 vols. Tokyo-Kyoto: Tibetan Tripitaka Research Institute.

แนวโน้มส่วนใหญ่ออกมาเป็นการวิจัยภาคสนาม โดยมุ่งเน้นไปที่การวิจัยเชิงสังคัมภีร์วิทยา แต่ผลงานการศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์ค่อนข้างมีน้อย และส่วนใหญ่มักอาศัยหลักฐานจากคัมภีร์บาลีเป็นหลักเท่านั้น มีน้อยมากที่จะใช้หลักฐานจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาในภาษาสันสกฤต จีนโบราณ ทิเบต และภาษาอื่น ๆ ประกอบ⁵

สำหรับการวิจัยเชิงคัมภีร์นั้น สามารถแบ่งออกได้อีก 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การวิจัยในแนวดิ่ง (Vertical) คือ การวิจัยคัมภีร์ตามลำดับชั้นของการกำเนิด โดยลำดับตั้งแต่ชั้นพระไตรปิฎก ชั้นอรรถกถา ชั้นฎีกา ชั้นอนุฎีกา กล่าวคือ เมื่อคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงสิ่งใดที่คนในยุคหลังทำความเข้าใจได้ยาก พระอรรถกถาจารย์จึงได้รจนาคัมภีร์ขึ้นมาเพื่ออธิบาย คัมภีร์เหล่านี้เรียกว่า “อรรถกถา” และโดยนัยเดียวกัน “ฎีกา” ทำหน้าที่อธิบายคัมภีร์ชั้นอรรถกถา หรือชั้นพระไตรปิฎก บางครั้งมีความเห็นแย้งกับอรรถกถา “อนุฎีกา” ทำหน้าที่อธิบายคัมภีร์ชั้นฎีกา หรือคัมภีร์ชั้นที่สูงกว่า ซึ่งในการวิจัยในแนวดิ่งนี้เป็นวิธีที่เราคุ้นเคยและพบเห็นโดยทั่วไป

การวิจัยในแนวดิ่งนี้ หากจะแบ่ง “ยุคของคัมภีร์” ยังสามารถแบ่งแยกย่อยลงไปได้อีกทั้งหมด 6 ยุค⁶ โดยมีลำดับดังต่อไปนี้

ก. **ยุคต้น** ได้แก่ พระสูตรตันตปิฎก 4 นิกาย อันได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และบางคัมภีร์ในขุททกนิกาย เช่น สุตตนิบาต ธรรมบท ชาดก เป็นต้น⁷ และพระวินัยปิฎก (เว้นคัมภีร์ปริวาร)

ข. **ยุครอยต่อระหว่างยุคต้นกับยุคคหิธรรม** ได้แก่ ปฏิสัมภีทามรรค และ

⁵ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมที่ พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ (2558: 3-7)

⁶ Mizuno (1964: 17-40)

⁷ คัมภีร์ในขุททกนิกายนั้น นักวิชาการได้กล่าวถึงความเก่าใหม่ของคัมภีร์ในชั้นนี้ โดยระบุถึง คัมภีร์ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต ชาดก เถรคาถา เถรีคาถา ว่ามีความเก่าแก่เมื่อเทียบกับคัมภีร์อื่น ๆ ในขุททกนิกาย (Mayeda 2001: 61-62)

นิทเทศ

ค. **ยุคอภิธรรม** ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎก

ง. **ยุครอยต่อระหว่างยุคอภิธรรมกับยุคอรรถกถา** ได้แก่ เปฏุโกปเทศ
เนตติปกรณ์ มลินทปัญหา

จ. **ยุคอรรถกถา** ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค^๘

ฉ. **ยุคฎีกา** ได้แก่ คัมภีร์ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส

2. การวิจัยในแนวระนาบ (Horizontal) คือ การวิจัยคัมภีร์โดยยึดถือเอาคัมภีร์ในระดับชั้นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อสิ่งที่เราต้องการศึกษานั้นเกิดความไม่ชัดเจนในคัมภีร์ที่จารึกไว้ในภาษาหนึ่ง เราอาศัยบริบทแวดล้อมในการศึกษาเทียบเคียงกับคัมภีร์ชั้นเดียวกันที่จารึกไว้ในภาษาอื่น แทนที่จะหาคำตอบจากคัมภีร์ชั้นที่รองลงไป ซึ่งการวิจัยในแนวระนาบนี้ อาจกินความกว้างไปถึงการเทียบเคียงกันระหว่างคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาด้วย อาทิ หากทำการวิจัยในระดับคัมภีร์ชั้น “พระไตรปิฎก” โดยมุ่งเน้นไปที่คัมภีร์พระสุตตันตปิฎกของฝ่ายหินยาน เราจะพบว่ามียุคคัมภีร์ในชั้นนี้อยู่ 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ คัมภีร์พระสุตตันตปิฎกของฝ่ายเถรวาท ที่เรียกว่า “นิกาย” (Nikāya) และคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกของนิกายอื่นในพระพุทธศานานอกเหนือจากเถรวาท ที่เรียกว่า “อาคม” (Āgama)^๙ และโดยนัยเดียวกันนี้ คัมภีร์พระวินัยปิฎกของเถรวาทก็มี

^๘ สำหรับคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสะได้รจนาขึ้นโดยอาศัยคัมภีร์อรรถกถาชั้นเก่าที่ถูกรับที่กด้วยภาษาสิงหลรวมถึงคัมภีร์วิมุตติมรรค เมื่อผลงานเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ศรีลังกา ฝ่ายมหาวิหารแล้ว จากนั้นท่านจึงได้รับมอบหมายให้แปลและเรียบเรียงคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี (Mori 1984: 92-104, Baba 2008: 14-15) ดังนั้น นักวิชาการจึงได้จัดคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ในชั้นอรรถกถา

^๙ พระสุตตันตปิฎกนิกายอื่น 4 อาคม ได้แก่ 1. ทิรชอาคม (Dīrgha-āgama) 長阿含經 เทียบเคียงได้กับ “ทีฆนิกาย” ของเถรวาท 2. มัชฌิมอาคม (Madhyama-āgama) 中阿含經 เทียบเคียงได้กับ “มัชฌิมนิกาย” 3. สังยุตตอาคม (Samyukta-āgama) 雜阿含經 (ฉบับแปลอีก

การศึกษาเทียบเคียงกับของนิกายอื่นสืบทอดมาถึงปัจจุบันอีก 5 ฉบับ¹⁰ การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ในชั้นพระไตรปิฎกนี้ เนื้อหาที่มิกกล่าวถึงในคัมภีร์พระไตรปิฎกต่างนิกายกัน มีความเป็นไปได้สูงที่เกิดขึ้นก่อนการแตกนิกายทั้ง 2 นั้น และการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ จำนวนมากอาจนำไปสู่การค้นพบยืนยันหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในยุคเก่าแก่ที่สุดได้

แม้ว่าการวิจัยในแนวระนาบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัย “คัมภีร์ยุคต้น” นี้จะยึดถือเอาคัมภีร์ในระดับชั้นเดียวกันก็ตาม แต่เนื่องจากคัมภีร์ยุคต้นที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน เว้นเสียแต่ของ “เถรวาท” แล้วมีอยู่จำนวนไม่มาก นอกจากนี้ยังเป็นฉบับแปลภาษาจีนโบราณที่ไม่ใช่ต้นฉบับสันสกฤตอีกด้วย ดังนั้น การวิจัยในแนวระนาบนี้จึงสามารถแบ่งลำดับชั้นของ “ความเก่าแก่ของคัมภีร์ยุคต้น” ออกเป็น 3 ระดับได้ดังนี้

- ลำดับชั้นที่ 1 เนื้อหาที่ปรากฏทั้งใน “คัมภีร์บาลี” และ “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ”

- ลำดับชั้นที่ 2 เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะใน “คัมภีร์บาลี” เท่านั้น

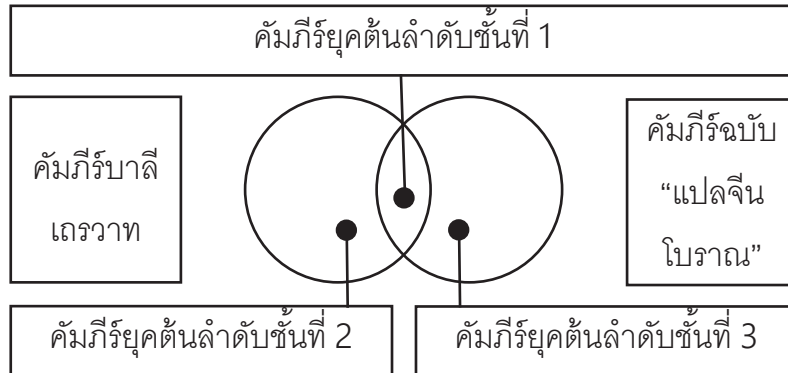
- ลำดับชั้นที่ 3 เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะใน “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” เท่านั้น สำหรับเนื้อหาที่ปรากฏทั้งใน “คัมภีร์บาลี” และ “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” นั้น ในทางทฤษฎีถือว่ามีความเป็นไปได้สูงที่จะเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทั้ง 2 ฝ่าย ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงลำดับชั้นของ “ความเก่าแก่ของคัมภีร์ยุคต้น” จึงกล่าวได้ว่า จัดอยู่ในลำดับชั้นที่ 1 สำหรับเนื้อหาที่มีปรากฏเฉพาะใน “คัมภีร์บาลี”

สำนวน 別譯雜阿含經) เทียบเคียงได้กับ “สังยุตตนิกาย” 4. เอกโกตตรอาคม (*Ekottara-āgama*) 增壹阿含經 เทียบเคียงได้กับ “อังคุตตรนิกาย”

¹⁰ พระวินัยปิฎกนิกายอื่น 5 ฉบับ ได้แก่ 1. มหาสงฆิกวินัย (*Mahāsāṃghika Vinaya*) 摩訶僧祇律 2. สรวาสติวาทวินัย (*Sarvāstivāda Vinaya*) 十誦律 3. มหีศาสดิกวินัย (*Mahīśāsaka Vinaya*) 五分律 4. ธรรมคุปติกวินัย (*Dharmaguptaka Vinaya*) 四分律 5. มุลสรวาสติวาทวินัย (*Mūlasarvāstivāda Vinaya*) 根本說一切有部

เท่านั้น เนื่องจากคัมภีร์บาลีได้ยอมรับว่าเก่าแก่ และเก็บรักษาเนื้อหาที่ดีที่สุด จึงจัดเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะใน “คัมภีร์บาลี” อยู่ในลำดับขั้นที่ 2 และจัดเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะใน “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” เป็นลำดับขั้นที่ 3

การวิจัยในแนวดิ่งและแนวระนาบทั้ง 2 รูปแบบนี้ ให้ผลลัพธ์ที่ตอบใจത്യกันคนละด้าน กล่าวคือ การวิจัยในแนวดิ่งให้ผลลัพธ์ในเชิง “วิวัฒนาการของการตีความหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา” และการวิจัยในแนวระนาบ ให้ผลลัพธ์ในเชิง “การเข้าใจความหมาย และช่วงเวลาการเกิดขึ้นของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในยุคหนึ่ง ๆ” ซึ่งการวิจัยทั้ง 2 รูปแบบนี้ต่างมีความสำคัญ ขึ้นอยู่กับผู้วิจัยว่า มีวัตถุประสงค์ประสงค์ในการวิจัยให้เป็นไปในรูปแบบหรือทิศทางใด

สำหรับบทความ “การวิจัยเชิงคัมภีร์ กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นี้ จะอาศัยรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การวิจัยในแนวระนาบ” และดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น สำหรับบทความนี้ไม่มีวัตถุประสงค์มุ่งหาบทสรุปหรือผลการวิจัยใหม่ หากแต่ผู้เขียนมีความปรารถนาในการนำเสนอรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ โดยหยิบยกเอางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ผ่านมาในอดีต เพื่อนำเสนอต่อวงวิชาการพระพุทธศาสนาของไทยเป็นแนวทางในการนำไปสู่รูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์อีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวงวิชาการทางพระพุทธศาสนาของโลก

โครงสร้างของ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งปรากฏในสังยุตตนิกาย SN 56.11 *Tathāgatena vutta* 1 (SN V: 420-424) ของพระไตรปิฎกบาลี มีโครงสร้างหลัก ดังนี้

1. การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง คือ การประกอบตนให้อยู่ในความสุขด้วยกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการประกอบตนให้ลำบาก (อัตตakilมณานุโยค) โดยหันมาปฏิบัติตามหนทางสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”

2. กล่าวถึง “อริยสัจ 4” โดยมีรายละเอียด คือ

2.1 การอธิบายถึง “คำจำกัดความ” ของอริยสัจ 4

2.2 การอธิบายถึง “รอบ 3 อากาโร 12” ของอริยสัจ 4

และในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนา ท่านโกณฑัญญะได้มีดวงตาเห็นธรรม บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันท่านแรกในพระพุทธศาสนา อันเป็นเหตุให้ท่านได้รับการขนานนามว่า “อัญญาโกณฑัญญะ”

นี่คือโครงสร้างหลัก ๆ ของ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เราพบเห็นกันโดยทั่วไป แต่สำหรับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ทั้ง 23 คัมภีร์ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ ไม่ได้มีโครงสร้างดังนี้ทั้งหมด ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในลำดับต่อไป

งานวิจัยที่ผ่านมาของ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

งานวิจัยที่เกี่ยวกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ได้รับการยอมรับและถูกหยิบยกขึ้นมาอ้างอิงในวงวิชาการทางพระพุทธศาสนาบ่อย ๆ ได้แก่

1. Prof. Enga Teramoto ได้หยิบยก “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ภาษาทิเบตที่แปลมาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับแปลภาษาจีนโบราณ นับเป็นงานวิจัยชิ้นต้น ๆ ของการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์เดียวกันที่มี

การบันทึกด้วยภาษาที่แตกต่างกัน¹¹

2. Prof. Kyōtsui Oka ได้ศึกษาคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกของหินยานนิกายอื่น (Āgama) ที่ถูกจารจารึกบนใบลานด้วยภาษาสันสกฤตที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ โดยในคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกของนิกายอื่นนี้มี “ธัมมจักกัปปวัตตสูตร” (*Dharmacakrapravartana-sūtra*) ปรากฏอยู่ด้วย¹²

3. Prof. Shōson Miyamoto ได้ทำการวิเคราะห์ถึงโครงสร้างเนื้อหาของ “ธัมมจักกัปปวัตตสูตร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ โดยมีการแบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็น 2 รูปแบบ คือ (1) โครงสร้างดั้งเดิม ได้แก่ คัมภีร์ที่ประกอบด้วย “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” ตามด้วยเนื้อหาของ “อริยสัจ 4” และ (2) โครงสร้างใหม่ ได้แก่ คัมภีร์ที่ปรากฏเพียง “อริยสัจ 4” เท่านั้น¹³

4. Prof. Kōgen Mizuno ได้ศึกษา “ธัมมจักกัปปวัตตสูตร” โดยการรวบรวมพระสูตรนี้จากคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน จำนวน 23 คัมภีร์ ซึ่งบันทึกด้วยภาษาบาลี สันสกฤต จีนโบราณ ทิเบต และนำมาศึกษาเปรียบเทียบ พร้อมทั้งจัดกลุ่มคัมภีร์ทั้ง 23 ฉบับนี้ โดยแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ตาม “ประเภทของคัมภีร์” ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป¹⁴

5. Prof. Shōji Mori ได้ทำการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่าง ๆ ทั้งของเถรวาท และหินยานนิกายอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเถรวาท รวมถึงมหายาน โดยแบ่งออกเป็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามลำดับ ซึ่งแน่นอนว่า เนื้อหาของ “ธัมมจักกัปปวัตตสูตร” นี้ ปรากฏอยู่ในการแสดงพระปฐมเทศนาแก่

¹¹ Teramoto (1925: 11-34)

¹² Oka (1927: 30-60)

¹³ Miyamoto (1943: 204-207)

¹⁴ Mizuno (1996: 243-273)

พระปัญญาวัคคีย์¹⁵

งานวิจัยที่เกี่ยวกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ดังที่หยิบยกมานี้ สำหรับงานวิจัยของท่านที่ 1 และ 2 เป็นงานวิจัยขั้นต้น ๆ ที่มีการศึกษาถึงพระสูตรนี้โดยการเปรียบเทียบชั้นของคัมภีร์ที่ถือว่าอยู่ในยุคเดียวกันในแง่ของยุคคัมภีร์ สำหรับงานวิจัยของท่านที่ 3 และ 4 เป็นงานวิจัยที่ต่อเนื่องมาจากงานวิจัยของท่านที่ 1 และ 2 โดยขยายขอบข่ายของจำนวนคัมภีร์ที่ศึกษาให้มากขึ้น จนสามารถได้ข้อสรุปออกมาเป็น “โครงสร้างดั้งเดิม” และ “โครงสร้างใหม่”

ในงานวิจัยของท่านที่ 3 และท่านที่ 4 จัดกลุ่มคัมภีร์ทั้ง 23 ฉบับ ออกเป็น 5 กลุ่มตาม “ประเภทของคัมภีร์”

สำหรับงานวิจัยของท่านที่ 5 เป็นผลงานรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัตินี้มีคัมภีร์ที่งานวิจัยอื่น ๆ ข้างต้นไม่ได้กล่าวถึงอีกหลายคัมภีร์ และเนื่องจากเป็นผลงานด้านการรวบรวมเอกสาร จึงยังไม่ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบและสรุปออกมาเป็นผลงานวิจัยดังที่ปรากฏใน 4 ชิ้นแรก แต่มีคุณค่ายังต่อการศึกษาวิจัยต่อไป

สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการวิจัย “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เพื่อเป็นแนวทางเบื้องต้นในการศึกษา “วิธีวิจัยเชิงคัมภีร์” โดยอาศัยทั้ง 23 คัมภีร์ที่ปรากฏในงานวิจัยของ Prof. Kōgen Mizuno

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” 5 กลุ่ม 23 คัมภีร์

ดังที่กล่าวในข้างต้น Prof. Kōgen Mizuno ได้รวบรวม “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ปรากฏและสืบทอดมาถึงปัจจุบันได้ 23 คัมภีร์ และเมื่อจัดกลุ่มคัมภีร์ดังกล่าวตาม “ประเภทของคัมภีร์” สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ

¹⁵ Mori (2000: 113-124)

กลุ่ม A คัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกของเถรวาท (Nikāya) และหินยานนิกายอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา (Āgama) รวม 3 คัมภีร์ ได้แก่

1. สังยุตตนิกาย SN 56.11 *Tathāgatena vutta* 1 (SN V: 420-424) ของพระไตรปิฎกบาลีเป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่รู้จักกันโดยทั่วไป เช่นเดียวกับที่พบในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (C1) และฉบับแปลภาษาทิเบต (B4)

2. สังยุตตอาคม *Tsa a han ching* (雜阿含經) 379 (T2: 103c-104b) เป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายสรวาสติวาท และนอกจากนี้ยังมีที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่ปรากฏเป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งเป็นพระสูตรเดี่ยว ๆ (B2) และคัมภีร์ยุคที่ถัดจากพระสูตรต้นตปิฎกและพระวินัยปิฎก (E2) รวมถึงฉบับแปลภาษาทิเบต (B5) ก็เป็นของนิกายสรวาสติวาท

3. เถกิตตอาคม *Tsen i a han ching* (增壹阿含經) 14 (T2: 618c-619b) สำหรับเนื้อหาของพระสูตรในที่นี่ มีความพิเศษจากพระสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์ข้างต้นคือ มีลักษณะของโครงสร้างเนื้อหาเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัยปิฎกและคัมภีร์ที่กล่าวถึงพุทธประวัติ

กลุ่ม B คัมภีร์ที่ปรากฏเป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” พระสูตรเดี่ยว ๆ รวม 5 คัมภีร์ในจำนวนนี้ประกอบด้วยฉบับแปลภาษาจีนโบราณ 2 ฉบับ ฉบับภาษาสันสกฤต 1 ฉบับ และฉบับแปลภาษาทิเบต 2 ฉบับ ได้แก่

1. *Chuan fa lun ching* (轉法輪經) แปลโดยท่าน อานชือกาว (安世高 fl. ca.148-180)¹⁶ (T2: 503b-c) ซึ่ง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ฉบับแปลภาษาจีนโบราณนี้นับเป็นงานแปลที่มีอายุเก่าแก่ชิ้นหนึ่ง เพียงแต่มีเนื้อหาที่ยังไม่สมบูรณ์นัก นอกจากนี้ยังมีจุดที่น่าสนใจ คือ งานแปลของท่านอานชือกาว นั้นมีต้นฉบับจากคัมภีร์ของ

¹⁶ เนื่องจากหลักฐานที่แสดงถึงประวัติของท่าน อานชือกาว (安世高) ไม่มีที่ใดระบุถึงช่วงปีที่ท่านมีชีวิตอยู่อย่างชัดเจน แต่จากหลักฐานต่าง ๆ ที่เท่าที่พอจะรวบรวมได้นั้น สันนิษฐานว่าท่านมีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. 148-180 (Buswell Jr. and Lopez Jr. 2014: 49)

นิกายสรวาสติวาทเป็นหลัก ดังนั้น “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” ฉบับแปลภาษาจีนโบราณนี้ จึงมีความเป็นไปได้สูงว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาท แต่ทว่าเมื่อเทียบเคียงกับ “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” ฉบับอื่น ๆ ของนิกายสรวาสติวาทแล้ว กลับมีเนื้อหาที่แตกต่าง กันมาก

2. *San chuan fa lun ching* (三轉法輪經) แปลโดยท่าน อี้จิ้ง (義淨 635-713) สำหรับ “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” ฉบับแปลภาษาจีนโบราณนี้ เป็นของนิกาย สรวาสติวาท ซึ่งมีเนื้อหาส่วนใหญ่ที่คล้ายคลึงกับที่พบในสังยุตตอาคม (A2) และมีเนื้อหา เหมือนกับที่พบในมูลสรวาสติวาทวินัย (C5) ซึ่งเป็นผลงานแปลของท่านอี้จิ้งเช่นกัน ด้วย เหตุนี้จึงมีความเป็นไปได้สูงว่า “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” ฉบับนี้ นำมาจากเนื้อหาในมูล สรวาสติวาทวินัย (C5) ดังกล่าว

3. “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” (*Dharmacakrapravartana-sūtra*) ฉบับภาษา สันสกฤต¹⁷ สำหรับพระสูตรฉบับนี้ มีเนื้อหาส่วนหลัก ๆ ที่ขาดหายไป ซึ่ง Prof. Kyōtsui Oka ได้นำเนื้อความของพระสูตรนี้ตีพิมพ์เผยแพร่¹⁸ และกล่าวไว้ว่ามีความคล้ายคลึง กับฉบับแปลของท่านอานชือกาว (B1) ในช่วงต้น¹⁹ แต่ในเรื่องนี้ Prof. Kōgen Mizuno กลับมีความเห็นว่า พระสูตรนี้มีเนื้อหาส่วนใหญ่ที่คล้ายคลึงกับที่พบในคัมภีร์ลลิตวิสตระ *Lalita Vistara* (D2) มากกว่า²⁰

4. “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” ฉบับแปลภาษาทิเบต *Chos-kyi-ḥkhor-lo rab-tu bskor-baḥi mdo* (Taipei Edition No.31 = Peking Edition No.447) สำหรับฉบับแปล ภาษาทิเบตนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย (A1) พบว่ามีเนื้อหา

¹⁷ *Dharmacakrapravartana-sūtra* by Léon Feer, Paris, 15 Quai Voltaire, 1870 (Oka 1927: 39-43)

¹⁸ Oka (1927: 337-340)

¹⁹ Oka (1927: 336)

²⁰ Mizuno (1996: 274)

เหมือนกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นฉบับที่แปลมาจากพระสูตรต้นตอปิฎกของฝ่ายเถรวาท²¹

5. “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ฉบับแปลภาษาทิเบต *Chos-kyi-hkhor-lohi mdo* (Taipei Edition No.337 = Peking Edition No.1003) สำหรับฉบับแปลภาษาทิเบตนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับที่ปรากฏในสังยุตตอาคม (A2) พบว่ามีเนื้อหาเหมือนกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นฉบับที่แปลมาจากพระสูตรต้นตอปิฎกของนิกายสรวาสติวาท²²

กลุ่ม C คัมภีร์พระวินัยปิฎกของฝ่ายเถรวาทและนิกายอื่น ๆ รวม 6 คัมภีร์ ได้แก่

1. พระวินัยปิฎก มหาวรรค (Vin I: 10-14) เป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่มีเนื้อหาเหมือนกับที่ปรากฏในสังยุตตนิคาย (A1) แต่แตกต่างกันตรงที่เนื้อหาในพระวินัยปิฎก มหาวรรค นั้น มีส่วนของเนื้อหาที่อยู่ใน “อนัตตลักขณสูตร” SN 22.59 *Pañca* (SN III: 66-68) เพิ่มเติมเข้ามาด้วย

2. มหีศาสิกขวินัย *Wu fen lü* (五分律) 15 (T22: 104b-105a)

3. ธรรมคูปตกวินัย *Ssu fen lü* (四分律) 32 (T22: 788a-789b)

4. สรวาสติวาทวินัย *Shih sung lü* (十誦律) 60 (T23: 448b-449a) สำหรับเนื้อหาที่ปรากฏในที่นี้ เริ่มต้นจากพระอานนทกล่าวว่าพระสูตรนี้เป็นพระปฐมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า จากนั้นก็เป็นเนื้อหาที่คล้ายกับเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสังยุตตอาคม (A2) คือ ปรากฏเพียงเนื้อหาในส่วนของ “รอบ 3 อากาโร 12 ในอริยสัจ 4” เท่านั้น

5. มูลสรวาสติวาทวินัย *Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh tsa shih* (根本說一切有部毘那耶雜事) 19 (T24: 292a-c) เนื้อหาที่พบในที่นี้ ก็มีเพียงเนื้อหาในส่วนของ “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” เท่านั้น และมีเนื้อหาที่เหมือนกับ *San chuan fa lun ching* (三轉法輪經) (B2) ที่แปลโดยบุคคลเดียวกัน คือ ท่านอึ้งจิ้ง

6. มูลสรวาสติวาทวินัย *Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh p'o seng*

²¹ Teramoto (1925: 15)

²² Teramoto (1925: 15)

shih (根本説一切有部毘那耶破僧事) 6 (T24: 127b-128c) เนื้อหาที่ปรากฏในที่นี้มีลักษณะโครงสร้างเนื้อหาที่คล้ายกับพระวินัยปิฎกของเถรวาท (C1) มหีศาสนา (C2) ธรรมคูปตกะ (C3) คือ มีส่วนของเนื้อหาที่อยู่ใน “อนัตตลักขณสูตร” ปรากฏอยู่ด้วย

กลุ่ม D คัมภีร์ที่กล่าวถึงพุทธประวัติ ซึ่งคัมภีร์ในส่วนนี้นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นส่วนที่แต่ละนิกายนั้นดึงออกมาจากส่วนที่ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก เนื่องจากมีเนื้อหาใกล้เคียงกันมาก รวม 6 คัมภีร์ ได้แก่

1. คัมภีร์มหาวัสตุ *Mahāvastu*²³ (MVIII: 331-340)

2. คัมภีร์ลลิตวิสตระ *Lalita Vistara*²⁴ (LV: 416-418) เนื้อหาที่ปรากฏในที่นี้มีเพียง “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” และ “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” เท่านั้น ไม่มีเนื้อหาของ “อนัตตลักขณสูตร” และเป็นเนื้อหาเดียวกันกับฉบับแปลภาษาจีนโบราณ *Fang kuang ta chuang yen ching* (方廣大莊嚴經) (D4)

3. *Fo pen hsing chi ching* (佛本行集經) 34 (T3: 811a-813c) มีเนื้อหาที่ค่อนข้างใกล้เคียงกับคัมภีร์มหาวัสตุ *Mahāvastu* (D1) ในข้างต้น แต่มีในส่วนของรายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่

4. *Fang kuang ta chuang yen ching* (方廣大莊嚴經) 11 (T3: 607b-608b)

²³ *Le Mahāvastu vol.I-III*. 1882-1897. edited by É. Senart. Paris: Imprimerie nationale. สำหรับคัมภีร์มหาวัสตุนั้นถือว่าเป็นคัมภีร์ที่นำเนื้อหามาจากพระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท (Lokottaravāda) ซึ่งในคัมภีร์สมัยเกโทปรจนจักร (*Samayabhedo-paracanacakra*) ที่เป็นคัมภีร์ของนิกายสรวาสตีวาท มีฉบับแปลภาษาจีนโบราณ (異部宗輪論) โดยท่านเสวียนจั้ง (玄奘) ได้กล่าวถึงนิกาย “โลโกตตรวาท” ว่าเป็นนิกายที่แยกออกมาจาก “มหาสาณฆิกะ” (T49: 15b⁵⁻⁶) แต่เนื้อหาดังกล่าวไม่มีปรากฏในคัมภีร์ที่ประสงค์ที่ถือเป็นคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท

²⁴ *Lalita Vistara: Leben und Lehre des Śākya-Buddha vol.I-II*. 1902-1908. edited by S. Lefmann. Halle: Verlag Der Buchhandlung Des Waisenhauses.

เป็นฉบับแปลภาษาจีนโบราณของคัมภีร์ลลิตวิสตระ (D2) ดังที่กล่าวไป

5. *Kuo ch'ü hsien tsai yin kuo ching* (過去現在因果經) 3 (T3: 644b-645a) เนื้อหาที่ปรากฏในที่นี้ ไม่มีเนื้อหาในส่วนของ “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” มีเพียง “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” ตามด้วยเนื้อหาของ “อนัตตลักขณสูตร”

6. *Chung hsü mo ho ti ching* (眾許摩訶帝經) 7 (T3: 954a-b) เป็นเนื้อหาที่ปรากฏครบถ้วนทั้ง “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” และ “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” รวมถึงเนื้อหาในส่วนของ “อนัตตลักขณสูตร” ด้วย

กลุ่ม E คัมภีร์ยุคที่ถัดจากคัมภีร์ยุคต้น รวม 3 คัมภีร์ ได้แก่

1. ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค Paṭiṣ 2.7 *Dhammacakka-kathā* (Paṭiṣ II: 147-150) เป็นเนื้อหาที่นำมาจาก “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในสังยุตตนิกาย (A1)

2. พระอภิธรรมปิฎกของนิกายสรวาสติวาท *Fa yün tsu lun* (法蘊足論) 6 (T26: 479b-480a) เป็นเนื้อหาที่นำมาจาก “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในสังยุตตอาคม (A2)

3. คัมภีร์อภิธรรมโกศวยาขยา *Abhidharmakośavyākhyā*²⁵ (AKVy: 579-580) เป็นเนื้อหาที่นำมาจาก “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายสรวาสติวาท

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ทั้ง 5 กลุ่ม 23 คัมภีร์ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น เมื่อนำมาจัดกลุ่มใหม่ตาม “นิกายและเนื้อหา” สามารถแบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่ม ซึ่งใน 5 กลุ่มแรกนั้นสามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่าเป็น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายใด แต่ใน 3 กลุ่มที่เหลือนั้นยังไม่อาจจะระบุได้อย่างชัดเจน ดังนี้

²⁵ *Sphuṭārthā Abhidharmakośavyākhyā*. 1971. edited by U. Wogihara. Tokyo: Sankibo Press. (first printed. 1932-1936. Tokyo: Publishing Association of Abhidharmakośavyākhyā)

กลุ่มที่ 1 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของฝ่ายเถรวาท ได้แก่ A1, B4, C1 และ E1 รวม 4 คัมภีร์ เพียงแต่เนื้อหาใน A1, B4 และ E1 นั้นประกอบด้วย “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” และ “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” เพียง 2 ส่วน มีเพียง C1 เท่านั้นที่มีเนื้อหาในส่วนของ “อนัตตลักขณสูตร” เพิ่มเข้าไปด้วย

กลุ่มที่ 2 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายมหายาน ได้แก่ C2

กลุ่มที่ 3 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายมหาasanghika ได้แก่ C3

กลุ่มที่ 4 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของนิกายสรวาสติวาท ได้แก่ A2, B2, B5, C4, C5, C6, E2 และ E3 รวม 8 คัมภีร์ ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ปรากฏเพียง “รอบ 3 อากาโร 12 ของอริยสัจ 4” เท่านั้น มีเพียง C6 เท่านั้นที่มีเนื้อหาครบถ้วนทั้ง 3 ส่วน

กลุ่มที่ 5 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุ *Mahāvastu* ซึ่งเป็นของนิกายโลโกตตรวาท ได้แก่ D1 นอกจากนี้ยังมี D3 ที่สามารถจัดเข้าในกลุ่มนี้ได้

กลุ่มที่ 6 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ลลิตวิสตระ *Lalita Vistara* ได้แก่ D2 นอกจากนี้ยังมี B3 และ D4 ที่มีเนื้อหาและโครงสร้างแบบเดียวกัน แต่สำหรับประเด็นเรื่องเป็นของนิกายใดนั้น ยังไม่อาจจะระบุได้อย่างชัดเจน

กลุ่มที่ 7 “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของเอโกตตรอาคม *Tsen i a han ching* (增壹阿含經) ได้แก่ A3²⁶

กลุ่มที่ 8 อื่น ๆ กล่าวคือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของ *Kuo ch'ü hsien tsai yin kuo ching* (過去現在因果經) (D5) ซึ่งไม่อาจจะระบุนิกายได้อย่างชัดเจน แต่มีแนวโน้มว่า อาจเป็นของนิกายสรวาสติวาท นอกจากนี้ยังมี *Chung hsü mo ho ti ching* (眾許摩訶帝經) (D6) และ *Chuan fa lun ching* (轉法輪經) แปลโดยท่าน อานชือกาว (安世高) (B1) ที่ยากต่อการระบุนิกาย

²⁶ เกี่ยวกับประเด็นของคัมภีร์ “เอโกตตรอาคม” ว่าเป็นของนิกายใดนั้น นักวิชาการด้านคัมภีร์ยุคต้นมีมติหลากหลาย บ้างกล่าวว่าเป็นของนิกาย “มหาasanghika” (Mori 1999: 69) บ้างกล่าวว่าเป็นของนิกาย “ธรรมคุปตะกะ” (Warder 2004: 6)

ตารางแสดง “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” 5 กลุ่ม 23 คัมภีร์

โดยแบ่งตาม “ประเภทของคัมภีร์”

กลุ่ม A พระสูตรต้นตปิฎก	1	สังยุตตนิกาย SN.56.11 <i>Tathāgatena vutta</i> 1
	2	สังยุตตอาคัม <i>Tsa a han ching</i> (雜阿含經) 379
	3	เอโกตตรอาคัม <i>Tsen i a han ching</i> (增壹阿含經)
กลุ่ม B “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” พระสูตรเดี่ยว ๆ	1	<i>Chuan fa lun ching</i> (轉法輪經) แปลโดยท่านอานชือกาว (安世高)
	2	<i>San chuan fa lun ching</i> (三轉法輪經) แปลโดยท่านอี้จิ้ง (義淨)
	3	ฉบับภาษาสันสกฤต <i>Dharmacakrapravartana-sūtra</i>
	4	ฉบับแปลภาษาทิเบต <i>Chos-kyi-hkhor-lo rab-tu bskor-baḥi mdo</i>
	5	ฉบับแปลภาษาทิเบต <i>Chos-kyi-hkhor-loḥi mdo</i>
กลุ่ม C พระวินัยปิฎก	1	มหาวรรค <i>Mahāvastu</i>
	2	<i>Wu fen lü</i> (五分律) 15
	3	<i>Ssu fen lü</i> (四分律) 32
	4	<i>Shih sung lü</i> (十誦律) 60
	5	<i>Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh tsa shih</i> (根本說一切有部毘那耶雜事) 19
	6	<i>Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh p'o seng shih</i> (根本說一切有部毘那耶破僧事) 6
กลุ่ม D คัมภีร์ที่กล่าวถึง พุทธประวัติ	1	คัมภีร์มหาวัสตุ (<i>Mahāvastu</i>)
	2	คัมภีร์ลลิตวิสตระ (<i>Lalita Vistara</i>)
	3	<i>Fo pen hsing chi ching</i> (佛本行集經) 34
	4	<i>Fang kuang ta chuang yen ching</i> (方廣大莊嚴經) 11
	5	<i>Kuo ch'ü hsien tsai yin kuo ching</i> (過去現在因果經) 3
	6	<i>Chung hsü mo ho ti ching</i> (眾許摩訶帝經) 7
กลุ่ม E คัมภีร์ยุกถัตตมา	1	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามวรรค Paṭi 2.7 <i>Dhammacakka-kathā</i>
	2	<i>A p'i ta mo fa yün tsu lun</i> (阿毘達磨法蘊足論) 6
	3	คัมภีร์อภิธรรมโกศยาชยา (<i>Abhidharmakośavyākhyā</i>)

ตารางแสดง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” 5 กลุ่ม 23 คัมภีร์
โดยแบ่งตาม “นิกายและเนื้อหา”

กลุ่มที่ 1 คัมภีร์เถรวาท	A1	สังยุตตนิกาย SN.56.11 <i>Tathāgatena vutta</i> 1
	B4	ฉบับแปลภาษาทิเบต <i>Chos-kyi-ḥkhor-lo rab-tu bskor-baḥi mdo</i>
	C1	มหาวรรค <i>Mahāvastu</i>
	E1	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามวรรค Paṭi 2.7 <i>Dhammacakka-kathā</i>
กลุ่มที่ 2 คัมภีร์นิกายมหายาน	C2	<i>Wu fen lü</i> (五分律) 15
กลุ่มที่ 3 คัมภีร์นิกายมหาasanghika	C3	<i>Ssu fen lü</i> (四分律) 32
กลุ่มที่ 4 คัมภีร์นิกาย สรวาสตีวาท	A2	สังยุตตอาคัม <i>Tsa a han ching</i> (雜阿含經) 379
	B2	<i>San chuan fa lun ching</i> (三轉法輪經) แปลโดยท่านอี้จิง (義淨)
	B5	ฉบับแปลภาษาทิเบต <i>Chos-kyi-ḥkhor-loḥi mdo</i>
	C4	<i>Shih sung lü</i> (十誦律) 60
	C5	<i>Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh tsa shih</i> (根本說一切有部毘那耶雜事) 19
	C6	<i>Ken pen shuo i ch'ieh yu pu p'i na yeh p'o seng shih</i> (根本說一切有部毘那耶破僧事) 6
	E2	<i>A p'i ta mo fa yün tsu lun</i> (阿毘達磨法蘊足論) 6
	E3	คัมภีร์อภิธรรมโกศยชาขยา (<i>Abhidharmakośavyākhyā</i>)
กลุ่มที่ 5 คัมภีร์ “มหาวัสตุ”	D1	คัมภีร์มหาวัสตุ (<i>Mahāvastu</i>)
	D3	<i>Fo pen hsing chi ching</i> (佛本行集經) 34
กลุ่มที่ 6 คัมภีร์ “ลลิตวิสตระ”	D2	คัมภีร์ลลิตวิสตระ (<i>Lalita Vistara</i>)
	B3	ฉบับภาษาสันสกฤต <i>Dharmacakrapravartana-sūtra</i>
	D4	<i>Fang kuang ta chuang yen ching</i> (方廣大莊嚴經) 11
กลุ่มที่ 7 คัมภีร์ “เอโกตตรอาคัม”	A3	เอโกตตรอาคัม <i>Tsen i a han ching</i> (增壹阿含經)
กลุ่มที่ 8 อื่น ๆ	B1	<i>Chuan fa lun ching</i> (轉法輪經) แปลโดยท่านอานชี่อากว (安世高)
	D5	<i>Kuo ch'ü hsien tsai yin kuo ching</i> (過去現在因果經) 3
	D6	<i>Chung hsü mo ho ti ching</i> (眾許摩訶帝經) 7

โครงสร้าง “รอบ 3 อากา 12 ของอริยสัจ 4” 2 รูปแบบ

เมื่อพิจารณาโครงสร้างเนื้อหาของ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้ง 23 คัมภีร์ดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น หากนำมาแบ่งโครงสร้างเนื้อหาตามที่ Prof. Shōson Miyamoto ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ สามารถแบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. โครงสร้างดั้งเดิม ได้แก่ คัมภีร์ที่ประกอบด้วย “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” และ “อริยสัจ 4” กล่าวคือ A1, B1, B3, B4, C1, C2, C3, C6, D1, D2, D3, D4, D5, D6, E1

2. โครงสร้างใหม่ ได้แก่ คัมภีร์ที่ปรากฏเพียง “อริยสัจ 4” เท่านั้น กล่าวคือ A2, A3, B2, B5, C4, C5, E2, E3

ซึ่งทั้งโครงสร้างดั้งเดิมและโครงสร้างใหม่นั้นมีสิ่งที่เหมือนกัน คือ เนื้อหาในส่วนของ “อริยสัจ 4” โดยเฉพาะในส่วนของ “รอบ 3 อากา 12” (*tiparivattam dvādasākāram*) แต่ทว่าเนื้อหาที่ปรากฏใน “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ทั้ง 23 คัมภีร์ กลับมีโครงสร้างของ “ลำดับเนื้อหา” ในส่วนนี้อยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่

1. เรียงลำดับเนื้อหาตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”

2. เรียงลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” กล่าวคือ “สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ”

สำหรับโครงสร้างรูปแบบที่ 1 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” นั้นปรากฏใน “คัมภีร์ยุคต้น” ซึ่งเป็นคัมภีร์พระสูตรต้นตอปิฎก (A1, B4) และพระวินัยปิฎก (C1) ของเถรวาท รวมถึงพระวินัยปิฎกของนิกายมหายาน (C2) และมหาasanghika (C3) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

Idaṃ dukkham ariyasaccan ti me bhikkhave pubbe ananus-
sutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapā-
di vijjā udapādi āloko udapādi. Taṃ kho panidaṃ dukkham ariyasa-
ccam pariññeyyan ti me bhikkhave ..... pariññātan ti me bhikkhave
..... Idaṃ dukkhasamudayam ariyasaccan ti me bhikkhave ..... Taṃ
kho panidaṃ dukkhasamudayam ariyasaccam pahātabban ti me
bhikkhave ..... pahīnan ti me bhikkhave ..... Idaṃ dukkhanirodham
ariyasaccan ti me bhikkhave ..... Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodham
ariyasaccam sacchikātabban ti me bhikkhave ..... sacchikatan ti me
bhikkhave ..... Idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccan ti
me bhikkhave ..... Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā
ariyasaccam bhāvetabban ti me bhikkhave ..... bhāvitān ti me bhik-
khave pubbe ananus-sutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam
udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. (SN V: 42²³⁻³⁰)²⁷

---

²⁷ คัมภีร์เทียบเคียง ได้แก่ 『五分律』 15 (C2) : 是苦聖諦。是苦聖諦應知。是苦
 聖諦已知。我先未聞眼生乃至慧生。是苦集聖諦。是苦集聖諦應斷。是苦集聖諦已斷。
 。。。是苦滅聖諦。是苦滅聖諦應證。是苦滅聖諦已證。。。。是苦滅道聖諦。是苦滅道
 聖諦應修。是苦滅道聖諦已修。我先未聞眼生乃至慧生。(T22: 104c⁹⁻¹⁶) , 『四分律』 32
 (C3) : 苦聖諦本未聞法。智生眼生覺生明生通生慧生得證。復次當知此苦聖諦本所未
 聞法。。。。復次我已知苦聖諦本未聞法。。。。此苦集聖諦本未聞法。。。。復次當滅此
 苦集聖諦本未聞法。。。。復次我已滅此苦集聖諦本未聞法。。。。此苦盡聖諦本所未聞
 法。。。。復次此苦盡聖諦應作證本未聞法。。。。復次此苦盡聖諦我已作證本未聞法。
 。。。。此苦出要聖諦本未聞法。。。。復次當修苦出要聖諦本未聞法。。。。復次我已修
 此苦出要聖諦本未聞法。智生乃至慧生。(T22: 788a³⁰-b¹⁴) เป็นต้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายอันไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ‘นี้ทุกขอริยสัจ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขอริยสัจนี้ควรกำหนดรู้’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขอริยสัจนี้เราได้กำหนดรู้แล้ว’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘นี้ทุกขสมุททยอริยสัจ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขสมุททยอริยสัจนี้ควรละ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขสมุททยอริยสัจนี้เราได้ละแล้ว’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘นี้ทุกขนิโรธอริยสัจ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขนิโรธอริยสัจนี้ควรทำให้แจ้ง’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขนิโรธอริยสัจนี้เราได้ทำให้แจ้งแล้ว’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ..... ‘ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้ควรทำให้เจริญ’ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายอันไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้เราได้ทำให้เจริญแล้ว”

สำหรับโครงสร้างรูปแบบที่ 2 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” กล่าวคือ “สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ” นั้น ปราภิกวโน “คัมภีร์ยุคต้น” ซึ่งเป็นคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก (A2, B5) พระวินัยปิฎก (C4, C5, C6) และคัมภีร์ชั้นรองลงไป (B2, E2, E3) ของนิกายสรวาสตีวาท รวมถึงคัมภีร์มหาเวสตุ (D1, D3) คัมภีร์ลลิตวิสตระ (D2, B3, B4) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

爾時世尊告五比丘。此苦聖諦。本所未曾聞法。當正思惟。時生眼智明覺。此苦集。此苦滅。此苦滅道跡聖諦。本所未曾聞法。當正思惟。時生眼智明覺。復次苦聖諦智當復知。... 苦集聖諦已知當斷。... 復次苦集滅此苦滅聖諦已知當知作證。... 復以此苦滅道跡聖諦已知當修。... 此苦聖諦已知知已出。... 復次此苦集聖諦已知已斷出。... 復次苦滅聖

諦已知已作證出。 . . . 復次苦滅道跡聖諦已知已修出。所未曾聞法。當正
思惟。時生眼智明覺。(T2: 103c¹⁴-104a²)²⁸

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า จักขุ ญาณ วิชชา โภธิ
เกิดขึ้นแล้วในยามที่ความดำริชอบนี้ ในสิ่งอันไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ‘นี้ทุกข-
อริยสัจ’ จักขุ ญาณ วิชชา โภธิเกิดขึ้นแล้วในยามที่ความดำริชอบนี้ ในสิ่งอันไม่
เคยได้ฟังมาก่อนว่า ‘นี้ทุกขสมุททย[อริยสัจ]’ ‘นี้ทุกขนิโรธ[อริยสัจ]’ ‘นี้ทุกข-
นิโรธคามินีอริยสัจ’ . . . . . ‘ญาณในทุกขอริยสัจควรรู้’ . . . . . ‘ทุกขสมุททยอริยสัจ
แล้วว่าควรละ’ . . . . . ‘ทุกขนิโรธอริยสัจนี้รู้แล้วว่าควรทำให้แจ้ง’ . . . . . ‘ทุกขนิโรธ-
คามินีอริยสัจนี้รู้แล้วว่าควรเจริญ’ . . . . . ‘ทุกขอริยสัจนี้รู้แล้วว่าได้รู้แล้ว’ . . . . .
‘ทุกขสมุททยอริยสัจนี้รู้แล้วว่าได้ละแล้ว’ . . . . . ‘ทุกขนิโรธอริยสัจรู้แล้วว่าได้ทำให้
แจ้งแล้ว’ จักขุ ญาณ วิชชา โภธิเกิดขึ้นแล้วในยามที่ความดำริชอบนี้ ในสิ่งอัน
ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ‘ทุกขนิโรธคามินีอริยสัจนี้รู้แล้วว่าควรเจริญ’

²⁸ คัมภีร์เทียบเคียงได้แก่ 『十誦律』 60 (C4): 是苦聖諦。我先不從他聞法。中正
憶念時。於諸法中。生眼生智生明生覺。是集聖諦。是盡聖諦。是道聖諦。我先不從他
聞法。中正憶念時。於諸法中。生眼生智生明生覺。諸比丘是苦聖諦知故應知。 . . . 是
苦集聖諦知已應斷。是苦滅聖諦知已應證。是苦滅道聖諦知已應修。 . . . 諸比丘是苦
聖諦知故知已。 . . . 是苦集聖諦知故斷已。是苦滅聖諦知故證已。是苦滅道聖諦知故
修已。我先不從他聞法。中正憶念時。於諸法中。生眼生智生明生覺。(T23: 448b¹⁹-c⁴),
『根本說一切有部毘奈耶雜事』 19 (C5): 此苦聖諦於所聞法。如理作意。能生眼智明
覺。汝等苾芻。此苦集苦滅順苦滅道聖諦之法。 . . . 此苦聖諦。是所了法。如是應知。
. . . 此苦集聖諦。是所了法。如是應斷。 . . . 此苦滅聖諦。是所了法。如是應證。 . . .
. 此順苦滅道聖諦。是所了法。如是應修。 . . . 此苦聖諦。是所了法。如是已知。 . . .
此苦集聖諦。是所了法。如是已斷。 . . . 此苦滅聖諦。是所了法。如是已證。 . . . 此順
苦滅道聖諦。是所了法。如是已修。於所聞法如理作意。能生眼智明覺。(T24: 292b¹⁻²⁰)
เป็นต้น

สำหรับความเห็นเกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างลำดับเนื้อหาของ “รอบ 3 อากา 12 ของอริยสัจ 4” ทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าว ได้มีการกล่าวถึง “โครงสร้างดั้งเดิม” และ “โครงสร้างใหม่” เช่นเดียวกัน กล่าวคือ โครงสร้างรูปแบบที่ 1 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” นั้นเป็น “โครงสร้างดั้งเดิม” และโครงสร้างรูปแบบที่ 2 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” นั้นเป็น “โครงสร้างใหม่”

ตรงนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ เมื่อกกล่าวถึง “คัมภีร์ยุคต้น” อย่างพระสุตตันตปิฎก และพระวินัยปิฎก รูปแบบที่เรียงลำดับตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” ปรากฏในฝ่ายของ “เถรวาท” (A1, B4, C1) “มहींศาสนา” (C2) และ “มหาสาณิกะ” (C3) แต่รูปแบบที่เรียงลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” กล่าวคือ “สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ” นั้นปรากฏอยู่ในเฉพาะฝ่ายของ “สรวาสตีวาท” เท่านั้น และไม่เพียงแต่ คัมภีร์ยุคต้นเท่านั้น คัมภีร์ในยุคถัดมาของ “สรวาสตีวาท” ก็มีลักษณะโครงสร้างเช่นนี้เหมือนกัน

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างและคำสอนที่เป็นลักษณะเฉพาะแล้ว มีความเป็นไปได้ว่า โครงสร้างรูปแบบที่ 2 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” นี้ได้รับการปรับจากโครงสร้างรูปแบบที่ 1 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” เพราะโครงสร้างนี้สอดคล้องกับคำสอนในเรื่อง “ทรรคณมรรค (*darśana-mārga*) ภาวนามรรค (*bhāvanā-mārga*) อโศกษยมรรค (*asāikṣya-mārga*)” ซึ่งเป็นคำสอนที่ปรากฏอยู่เฉพาะในนิกาย “สรวาสตีวาท” กล่าวคือ “สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ” ในอริยสัจ 4 นั้นจัดอยู่ใน “ทรรคณมรรค ภาวนามรรค อโศกษยมรรค” ตามลำดับ จึงมีความเป็นไปได้ว่า โครงสร้างรูปแบบที่ 2 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ญาณ 3 ในอริยสัจ 4” นี้ได้รับการปรับจากโครงสร้างรูปแบบที่ 1 ที่มีลำดับเนื้อหาตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”³⁰

³⁰ Hirakawa (1988: 250-251)

บทสรุปและแนวทางในการวิจัยต่อไป

จาก “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ทั้ง 23 คัมภีร์ที่ปรากฏในปัจจุบันและงานวิจัยที่ผ่านมา นำมาสู่ข้อสรุปเบื้องต้น 2 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เมื่อพิจารณาถึง “ภาพรวม” แล้ว “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก (A) และพระวินัยปิฎก (C) ทั้งใน “คัมภีร์บาลี” และ “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” ซึ่งถือว่าเป็น “คัมภีร์ยุคต้น” รวมถึง “ฉบับแปลภาษาทิเบต” 2 ฉบับ (B4, B5) รวม 11 คัมภีร์จาก 23 คัมภีร์ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงลำดับชั้นของ “ความเก่าแก่ของคัมภีร์ยุคต้น 3 ระดับ” แล้ว “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นี้จัดอยู่ใน “คัมภีร์ยุคต้นที่มีความเก่าแก่ลำดับชั้นที่ 1” จึงอาจกล่าวได้ว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นี้เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคก่อนมีการแตกนิกาย และมีความเป็นไปได้สูงที่จะเกิดในสมัยพุทธกาลในฐานะของพระปฐมเทศนา

2. เมื่อพิจารณาถึง “โครงสร้างเนื้อหา” คือ (1) โครงสร้างดั้งเดิม ได้แก่ คัมภีร์ที่ประกอบด้วย “การเว้นห่างจากหนทางสุดโต่ง 2 ทาง ปฏิบัติตามหนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)” และ “อริยสัจ 4” โดยเฉพาะในส่วนของ “ลำดับเนื้อหา” ตาม “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” และ (2) โครงสร้างใหม่ ได้แก่ คัมภีร์ที่ปรากฏเพียง “อริยสัจ 4” และปรากฏ “ลำดับเนื้อหา” ตาม “สังขญาณ กิจจญาณ กตญาณ” ในอริยสัจ 4 แล้ว คัมภีร์ที่มี “โครงสร้างดั้งเดิม” ปรากฏใน “คัมภีร์ยุคต้น” ของ “เถรวาท มหีศาสนา มหาasanghika” ทั้งใน “คัมภีร์บาลี” และ “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” (A1, C1, C2, C3)

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงลำดับชั้นของ “ความเก่าแก่ของคัมภีร์ยุคต้น 3 ระดับ” แล้วอาจกล่าวได้ว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในชุดนี้จัดอยู่ใน “คัมภีร์ยุคต้นที่มีความเก่าแก่ลำดับชั้นที่ 1” และสำหรับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่จัดอยู่ใน “โครงสร้างใหม่” มีปรากฏเฉพาะใน “คัมภีร์ยุคต้น” ของ “สรวาสตีวาท” และนอกจากนี้ยังปรากฏเพียง “ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ” (A2, C4, C5) เท่านั้น ดังนั้น “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของ “สรวาสตีวาท” ในชุดนี้จึงจัดอยู่ใน “คัมภีร์ยุคต้นที่มีความเก่าแก่ลำดับชั้นที่ 3” และมี

ความเป็นไปได้ว่า มีการปรับโครงสร้างเนื้อหาจากเดิม เพื่ออนุโลมตามคำสอนในเรื่อง “มรรค 3” (ทรรคนมรรค, ภาวนามรรค, อโศกษยมรรค) อันเป็นคำสอนเฉพาะในนิกาย “สรวาสตีวาท” เท่านั้น

ที่กล่าวมานี้ คือ รูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ โดยหยิบยกเอากรณีศึกษาของ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ รวม 23 คัมภีร์ ซึ่งผู้เขียนมีความปรารถนานำเสนอสู่วงวิชาการพระพุทธศาสนาของประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยเชิงคัมภีร์อีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวงวิชาการทางพระพุทธศาสนาของโลก จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าท่านผู้อ่านจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาบทความนี้ และเป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัยเชิงคัมภีร์สืบต่อไป

อีกประการหนึ่ง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นี้ นับว่าเป็นพระสูตรสำคัญที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในฐานะของพระปฐมเทศนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมในเรื่อง “อริยสัจ 4” และ “อริยมรรคมีองค์ 8” ที่ปรากฏอยู่ในนั้น เป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญและสมบูรณ์อยู่ในตัว³¹ สำหรับหลักธรรมอื่น ๆ นั้นถือเป็นบทขยายผลของ “อริยสัจ 4” และ “อริยมรรคมีองค์ 8” ทั้งสิ้น ประดุจพระราชบัญญัติหรือประมวลกฎหมายที่เป็นบทขยายผลของกฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงควรที่พุทธศาสนิกชนพึงให้ความสำคัญในการศึกษาทั้งภาคปริยัติและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อให้บังเกิดประโยชน์สูงสุดในการศึกษาอย่างแท้จริง

---

³¹ นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า “อริยมรรคมีองค์ 8” นั้นยังมีความไม่สมบูรณ์อยู่ซึ่งไม่เหมือนกับ “อเสขธรรม 10” ซึ่งประกอบด้วยสัมมาทิฐิถึงสัมมาสมาธิใน “อริยมรรคมีองค์ 8” ตามด้วย “สัมมาญาณ” และ “สัมมาวิมุตติ” (Bucknell 1984: 8-10) แต่ในเรื่องนี้ พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “อริยมรรคมีองค์ 8” และ “อเสขธรรม 10” ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันในแง่ “ความสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์” หากแต่มีความสัมพันธ์กันในแง่ของ “การปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ” กล่าวคือ “อริยมรรคมีองค์ 8” เป็น “การปฏิบัติ” และ “อเสขธรรม 10” เป็น “ผลของการปฏิบัติ” (Thanavuddho 2003: 184)

อักษรย่อและบรรณานุกรม

อักษรย่อกัมภีร์

- AKVy *Sphuṭārthā Abhidharmakośavyākhyā*. 1971. edited by U. Wogihara. Tokyo: Sankibo Press. (first printed. 1932-1936. Tokyo: Publishing Association of Abhidharmakośavyākhyā)
- LV *Lalita Vistara: Leben und Lehre des Śākya-Buddha vol.I-II*. 1902-1908. edited by S. Lefmann. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
- MV *Le Mahāvastu vol.I-III*. 1882-1897. edited by É. Senart. Paris: Imprimerie nationale.
- Paṭis *Paṭisambhidāmagga*. 1979. edited by A.C. Taylor. London: PTS. (first printed. 1905 (vol.I), 1907 (vol.II), combined reprint. 1979)
- SN *Samyuttanikāya vol.I*. 1999. edited by G.A. Somaratne. Oxford: PTS. *Samyuttanikāya vol.II-V*. 1976-1994. edited by L. Feer. London: PTS. (first printed. 1888-1898)
- T *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大藏經. 1924-1934. Tokyo: Daizōshuppansha.
- Vin *Vinayapiṭaka vol.I*. 1997. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1879. London: Williams and Norgate) *Vinayapiṭaka vol.II*. 1995. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1880) *Vinayapiṭaka vol.III*. 2005. edited by Hermann Oldenberg. Lancaster: PTS. (first printed. 1881)

Vinayaṭṭaka vol.IV. 2001. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1882)

Vinayaṭṭaka vol.V. 2006. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1883)

อักษรย่ออื่น ๆ

PTS Pali Text Society

หลักฐานอื่น ๆ

BABA, Norihisa (馬場紀寿).

2008 *Jōzabu-bukkyō-no-shisō-keisei: Budda-kara-buddagōsa-e* 上座部
 仏教の思想形成: ブツダからブツダゴーサへ (รูปแบบแนวคิดพระพุทธ-
 ศาสนาเถรวาท: จากยุคพุทธกาลถึงยุคพระพุทธโฆษาจารย์).

Tokyo: Shunjūsha.

BUCKNELL, R.S.

1984 "The Buddhist Path to Liberation: An Analysis of the Listing of Stages," *Journal of Indian and Buddhist Studies* 7(2): 7-40.

Buswell Jr, Robert E., and Donald S. LOPEZ Jr.

2014 *The Princeton Dictionary of Buddhism*. New Jersey: Princeton University Press.

HIRAKAWA, Akira (平川彰).

1988 *Hō-to-engi* 法と縁起 (ธรรมและปฏิจลสมุปบาท). Tokyo: Shunjūsha.

MAYEDA, Sengaku (前田專學).

2001 “Agonkyō 阿含經 (คัมภีร์พระสุตตันปิฎก).” *Butten-kaidai-jiten* 仏典解題事典 (สารานุกรมอธิบายคัมภีร์พระพุทธศาสนา): 60-62. Tokyo: Shunjūsha. (first printed. 1966)

MIYAMOTO, Shōson (宮本正尊).

1943 *Konpon-chū-to-kū* 根本中と空 (มัชฌิมาปฏิปทาในยุคต้นและสุญตา). Tokyo: Dai'ichi-shobo.

MIZUNO, Kōgen (水野弘元).

1964 *Pāri-bukkyō-wo-chūshin-toshita-bukkyō-no-shinshikiron* パーリ仏教を中心とした仏教の心識論 (จิตในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาพระพุทธศาสนาสายบาลี). Tokyo: Sankibōbusshorin.

1987 *Buddhist Sutras: Origin, Development, Transmission*. Tokyo: Kosei Publishing. (first printed. 1982)

1996 “Tenbōrinkyō-ni-tsuite 『転法輪經』について (เกี่ยวกับ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”).” *Bukkyō-bunken-kenkyū: Mizuno-kōgen-chosaku-senshū* 仏教文献研究: 水野弘元著作選集1 (งานวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา: รวมผลงานเขียนของมิซุโนะ เล่ม 1). Tokyo: Shunjūsha.

MORI, Shōji (森章司).

1999 “Genshi-bukkyō-seiten-shiryō-ni-yoru-shakusonden-no-kenkyū-no- mokuteki-to-hōhōron 「原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究」の目的と方法論 (วัตถุประสงค์และวิธีวิจัยพุทธประวัติจากหลักฐานคัมภีร์พระพุทธานุยุคต้น).” *Genshi-bukkyō-seiten-shiryō-ni-yoru-shakusonden-no-kenkyū* 原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究 1 (งานวิจัยพุทธประวัติจากหลักฐานคัมภีร์พระพุทธานุยุคต้น เล่ม 1).

Tokyo: Chūō-gakujutsu-kenkyūjo.

2000 *Genshi-bukkyō-seiten-shiryō-ni-yoru-shakusonden-no-kenkyū*
原始仏教聖典資料による釈尊伝の研究3 (การวิจัยพุทธประวัติจาก
หลักฐานคัมภีร์พระพุทธรศาสนายุคต้น เล่ม 3). Tokyo: Chūō-gakujutsu-
kenkyūjo.

MORI, Sodō (森祖道).

1984 *Pāri-bukkyō-chūshaku-bunken-no-kenkyū* パーリ仏教註釈文献の
研究 (งานวิจัยคัมภีร์อรรถกถาในพระพุทธรศาสนาสายบาลี). Tokyo:
Sankibō-busshorin.

OKA, Kyōtsui (岡教遼).

1927 “Bongo-no-agonkyō-to-kanyaku-genpon-no-kōsatsu 梵語の阿
含經と漢訳原本の考察 (วิเคราะห์คัมภีร์อาคมในภาษาสันสกฤตและคัมภีร์
ฉบับแปลภาษาจีนโบราณ).” *Tetsugaku-zasshi* 哲学雑誌 482: 30-60.

TERAMOTO, Enga (寺本婉雅).

1925 “Chibettoden-no-agonkyō-ni-tsuite 西蔵伝の阿含經に就て
(เกี่ยวกับคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกในคัมภีร์สายทิเบต).” *Shūkyō-kenkyū*
宗教研究 2-4: 11-34.

THANAVUDDHO Bhikkhu.

2003 “Shoki-bukkyō-ni-okeru-seiten-seiritsu-to-shugyō-taikei 初期仏
教における聖典成立と修行体系 (กำเนิดพระไตรปิฎกและแนวปฏิบัติสู่
การตรัสรู้ธรรมในพระพุทธรศาสนายุคดั้งเดิม).” PhD diss., University
of Tokyo.

WARDER, A.K.

2004 *Indian Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers. (first printed. 1970)

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ.

2558 “บทบรรณาธิการ.” *ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา* 1(1): 3-7. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

ภัทรา นิคมานนท์.

2544 *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย*. กรุงเทพฯ: อักษรวิพัฒน์.